

Пейзаж у псіхалагічнай распрацоўцы вобразаў (на прыкладзе аповесцей Максіма Гарэцкага “Ціхая плынь”, “Меланхолія”)

Максім Гарэцкі ў беларускай літаратуры з’яўляецца стваральнікам новага тыпу мастацкай прозы – псіхалагічнай. Пісьменнік даследуе сацыяльныя ўмовы, псіхіку не толькі самога героя, але і акаляючага чалавечага свету. У яго творах эмацыйнае ўспрыманне свету спалучаецца з рацыянальным, а малюнкi, вобразы суседнічаюць з думкамі, развагамі. Будучы паводле складу свайго таленту пераважна пісьменнікам-аналітыкам, М. Гарэцкі даследаваў у сваёй творчасці складаныя і супярэчлівыя характары. Ён глыбока раскрыў унутраны свет сваіх герояў не толькі праз унутраныя маналогі, партрэт, мастацкую дэталь, няўласна-простую мову, але і псіхалагізаваны пейзаж.

У большасці твораў М. Гарэцкага, асабліва ў апавяданнях шмат “пейзажных замалёвак, што зразумела, натуральна. Жыццё яго герояў праходзіць на ўлонні прыроды: на полі, сенажаці, балотце, у лесе. Страта еднасці з прыродай у пісьменніка цягне за сабой здрабненне духоўнасці чалавека” [3, с. 166].

Многія пейзажы напоўнены багатым духоўным зместам, яны як бы ўзнімалі рэальны бытавы і сацыяльны свет, у якім існавалі, дзейнічалі персанажы. Гэты свет, амаль заўсёды цяжкі і супярэчлівы, набываў зусім іншыя вымярэнні, больш светлае гучанне. Дзякуючы пейзажным карцінам, характары духоўна таксама паглыбляліся, эмацыянальна ўзбагачаліся.

Так, у апавесці “Ціхая плынь”, якая распавядае пра трагічную гісторыю жыцця хлопчыка Хомкі ад яго нараджэння да заўчаснай гібелі ў час першай сусветнай вайны, падкрэсліваецца што “залаценькімі дзянькамі” з яго маленства былі менавіта тыя, калі хлопца заставаўся сам-насам з прыродай. “Калі яму галубчыкі вулькамі, а ластуўкі ў сінім, чыстым, цёплым бяздонні купаліся; цвілі ж і яму тыя добрыя і простыя макі... Ды еў жа і ён салодкія яблычкі!” [1, с. 293]. Маленькі герой Гарэцкага атрымлівае душэўную раўнавагу і радасць толькі ў акружэнні прыроднай гармоніі, калі “гострым летам рэжуць чыстае, лёгкае, сіняе бяздонне ластуўкі, вырабляючы неспадзяваныя петлі і павароткі. Раптам ныраюць яны ўніз, а тады стрэлкаю кідаюцца ўбок аж і ізноў угору. Перабіраюць гострым шылястым крылейкам ці распусцяць яго і шыбка плывуць, як бы і не ведаючы, куды яшчэ кінуцца. Зморацца, пасядуць на вільчыку на страсе, на дзядзькавай сяніцы – шчабечуць белагрудыя шчабятухі, круткія, шыбкія пяюшкі-ластаўкі: “На моры была, за морам была, не бачыла такога хлапца Хамца: спіць-спіць ды пад-сві-і-істывае...” Ах, ужо высока сонца!” [1, с. 292]. І наадварот, ад людзей, нават самых блізкіх і родных, Хомка церпіць толькі прыніжэнне і здзек.

Для больш глыбокага раскрыцця душэўнага стану хлопчыка важную сэнсавую нагрузку ў творы змяшчае вобраз сабакі з раздзела “Млявыя сненні”: “І вось ужо сабака бяжыць з поля, ад жней і касцоў, шчэміцца скрозь няшчыльна зачыненыя дзверы ў хату – хоць жа да свінога цэбра з мяшанкаю і малою скарынкаю хлеба. Эх, не да канца ты паэт, сабака!...” [1, с. 297]. Гэтым

алегарычным вобразам пісьменнік падкрэслівае, як цяжка быць паэтам у душы, еўшы са свінога карыта, цяжка, будучы парабкам, батраком, заставацца чалавекам з летуценнай душой.

У аповесці "Меланхолія" таксама шмат прачулых радкоў, прысвечаных апісанню лесу: "Лес вялікі, гусценны. Трапыхаецца шызае асіна... Дубок прыкарэў да зямлі сярод пасівелае травіцы, а глыбей у лесе ельнік раскапусціўся..." [3, с. 187].

Лес для апавядальніка твора – сімвал магутнасці і гармоніі жыцця ў адрозненне ад прыніжанага становішча беларускага народа. Таму на працягу ўсёй аповесці "Меланхолія" думкі і ўспаміны аб лесе выклікаюць у Лявона Задумы смутак, тугу і жаль "па нечым немажлівым, недасяжным, ці то мінулым, ці то неўзваротным" [3, с. 187]. Але гэтыя песімістычныя думкі героя твора аптымізуюцца аўтарскімі жыццесцвярджальнымі высновамі – сапраўдным патрыётам сваёй Бацькаўшчыны, такім, як Лявон Задума, лес і ўсё прыроднае наваколле давалі духоўную моц і натхненне для актыўнай грамадскай дзейнасці: "Асаблівае пачуццё выклікалі спрадвечныя лесавыя асікі сваёю веліччу, гушчынёю, паўсёдным цёмным холадам. Яны давалі чалавека, шапталі яму аб яго адзіноце і слабасці. Але ж яны давалі і супакой таму, хто ад зямлі і лесу ўзяты... І раптам, неспадзявана для самога, Лявон збочыў пад куст ляшчыны, разаслаў жупан, расцягнуўся, расправіў плечы, выпрастаў грудзі, прыклаўся ўсім целам да зямлі, а думкамі і сэрцам зліўся з усім лесам" [3, с. 194].

Вельмі часта пейзаж адцяняе адчуванні, настрой, стан герояў. Напрыклад, у час трывожных роздумаў на ўлонні прыроды аб шляхах душэўнага пасталення, аб беларускай інтэлігенцыі, а таксама аб адносінах з каханай дзяўчынай Лявона Задуму ахапіла дзікая злосць: "Злаваў страшэнна, што барзджэй гэты гнілы пень, куст ляшчыны і зламаныя бярозкі зразумеюць яго, чымся яна... наогул яны, інтэлігенты, а на сялянскі погляд – проста розныя, не зусім панскага роду паны... І здавалася яму, што і гушча з сваім спрадвечным супакоем адхінулася ад яго, папсаванага, як ад якой заразы, і ніколі ўжо не дасць яму свае ціхае, супакойнае лесавое радасці" [3, с. 195].

Сярод разнастайных вобразна-выяўленчых сродкаў значнае месца ў творах М. Гарэцкага займае багатая колеравая палітра, якая дапамагае глыбей выявіць стан душы герояў. Улічваючы вядучы аўтарскі прыём пісьма, фарбы заўсёды падаюцца ў кантрасце. У большасці твораў пісьменніка светлыя, сонечныя колеры кантрастуюць са змрочнымі, цёмнымі на фоне ўбоства, беднасці, шэрасці роднага краю.

У аповесці "Ціхая плынь" пераважаюць чорныя і шэрыя фарбы, якія адпавядаюць трагедыйнаму светаадчуванню Хомкі. "Ціха ўсё, бязмоўна і бяздлюдна. Шэрым ціхамірным пылам пасцелена пустая вуліца" [1, с. 260].

"У кутку крутой дугі, якою выягнулася Плёска, спіць гара, а на гары – нейкія курганкі і могілкі; заімшэлыя каменныя крыжы, а вакол іх – чорны асцялёпак дрэва; дзікае зелле з былінкамі, у якіх глуха звоніць вецер, – і больш няма нічога" [1, с. 255].

У творы змрочныя фарбы з рэальнага жыцця чаргуюцца са "сненнямі" хлопчыка, якія афарбаваны ў кантрасныя белы, жоўты, сіні і зялёны колеры:

“Жніво. Ранне. Спелае жыта схіліла каласы. Блішчыць раса і буйнымі круглымі слязьмі капае і з коласа, і з тонкага залатога сцябелля. Пахне свежасцю зямелька...”

Там-а-там сінеюць чароўна-прынадныя галоўкі-красачкі ціхіх валількоў.

Шырокая а далекая жоўтая ніва! Там, пры далёкім лесе, у дымнай імгліцы, мусіць, канчаецца яна” [1, с. 287].

Чаргаваннем сцэн гаротнага жыцця людзей і мараў-сненняў М. Гарэцкі падкрэсліваў значны кантраст абставін і душэўнага стану, кантраст рэальнага і ўяўнага. Магчыма, у снах герой аповесці шукае выйсця са складанай жыццёвай сітуацыі. “Сніцца яму цёплая раніца ўлетку, але не будні, а свята...” [1, с. 291]. Аўтар нас падводзіць да думкі, што шмат карыснага і цікавага магло нарадзіцца ў гэтым чалавеку, з яго чулай, праніклівай душой паэта, з яго шчырасцю, дабрынёй, працавітасцю, а галоўнае – прагай вольнага жыцця.

М. Гарэцкі ў многіх творах стварыў характэрныя пейзажныя малюнкi, звязаныя з рознымі парамі года (“Лес”, “Канец лета”, “Мінулася тая пара”, “Восень”, “Позняй восенню”, “Зіма”, “Зіма ў вёсцы” і інш.). Гэтыя малюнкi часта набываюць іншасказальны, знакавы сэнс. Невыпадка падзеі ў творах адбываюцца то позняй восенню або позняй вясной, то раннім летам, то зімой. Суровымі прыроднымі ўмовамі аўтар падкрэслівае няпростыя выпрабаванні на гістарычным шляху беларускага народа да нацыянальнага адраджэння. Але ў асобных творах Гарэцкі пакідае сваіх герояў у палоне іх лепшых спадзяванняў, падкрэслівае, што яго Радзіма яшчэ здольна ўваскрэснуць. Аптымістычны настрой выклікае апісанне надыходу доўгачаканай вясны пасля працяглай і халоднай зімы ў апавяданні “Зіма” “На вуліцы пачалася адліга. Поўнаасцю адталі вокны. З-за хмар нават сонца паказалася на хвіліну. Снег асеў... Коні па дарозе з вадапою завярнулі не ў хлеб, а пабеглі за хаты – пагарэзнічаць на снежнай цаліне... З дахаў ужо капала па-сапраўднаму. Уся вуліца адразу пасвятлела, запоўнілася вясёлым смехам і песнямі... Хутка масленіца! [2, с. 237].

У змрочным зімовым творы народнае свята масленіцы з’яўляецца сімвалам кругавароту і аднаўлення прыроды, чым сцвярджаецца вечнасць жыцця.

Такім чынам, пейзажныя замалёўкі адыгрываюць у творах Максіма Гарэцкага важную ролю. Для пісьменніка прырода – гэта, найперш, абставіны, што фарміруюць характары яго герояў. Шматфарбнасць прыроднай палітры кантрастуе ў творах Гарэцкага з паднявольным становішчам беларускага краю і яго народа. Таксама прырода з’яўляецца фонам, на якім адбываецца дзеянне. Яна дапамагае пісьменніку больш глыбока выявіць нацыянальны каларыт роднага краю.

Літаратура

1. Гарэцкі, М. Прысады жыцця: Апавяданні, аповесці / Максім Гарэцкі. – Мінск, 2003. – 479 с.
2. Гарэцкі, М. Чырвоныя ружы / М. Гарэцкі // Выбранае. – Мінск, 1976. – 496 с.
3. Козіч, В. Максім Гарэцкі-апавядальнік: на подступах да псіхалагічнай прозы / В. Козіч // Матэрыялы XIX Гарэцкіх чытанняў (Праблемы выкладання спадчыны). – Мінск, 2011. – 264 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ